

I. PROLOG

Jeho tvář jsem viděl mnohokrát v různých situacích na různých místech: vždy stejný výraz bezmocné bolesti, ačkoli tvář byla pokaždé jiná. Viděl jsem ji v pláči zkřiveném obličejíčkem miminka. Leželo na těle mrtvé matky, potřísněno její krví. Táta zůstal „zalisován“ v plechové rakvi svého Alfa Romea. Malinký človíček ve vraku auta bez otce, bez matky. Viděl jsem ji v tváři přítele, kterého zradila milovaná žena. V tvářích rodičů, jejichž syn propadl heroinu. Viděl jsem ji v tvářích pozůstalých na pohřbu sebevraha. V tvářích rodičů, milenců, v tvářích sourozenců, v tvářích na chodbách nemocnice. V tvářích na zažloutlých polštářích, unášených umíráním jako v Charonově bárce do šera odvrácené strany života. Vídám ty tváře všude: na ulici, v práci, doma, v televizi. Krátké střihy obličejů v hlavním zpravodajství: oběti válek, oběti rozmarných her přírody – sopek, záplav a zemětřesení. Vídám často tu tvář – tvou tvář, člověče. Tvou tvář, Jóbe. A nejenom tvou tvář; viděl jsem i tvé boty, tvé šaty, tvé protézy, viděl jsem je v dokumentech z Treblinky, Osvětimi, Dachau...

Vídám tvou tvář v zrcadle. Už tolikrát jsem ji viděl, zevnitř i zvenku. Jsem tvůj známý, tvůj bližní, tvůj přítel, tvůj bratr, jsem ty.

Knihu úvah nad starobylým textem knihy Jób jsem začal psát na prahu podzimu roku 2008. Uplynulo šedesát devět let od začátku druhé světové války a šedesát tři od jejího konce. V té válce umřelo víc než 55 milionů lidí. V jejích stínech se rozvinul nejhrůzostrašnější scénář, jaký kdy byl na divadelních prknech světa odehrán. Scénář posledního řešení v německých továrnách na smrt. Na slávě dvacátého století, epoše modernismu a pokroku, leží hanebný stín. Stín milionů Jóbů, kteří se rozplynuli v nebi. Udušení v plynových komorách, proměnění v dým v komínech krematorií.

Velká válka skončila pod atomovým hříbem. Na troskách Hirošimy a Nagasaki. Z těch měst zůstal pouze popel a ruiny. Jejich obyvatelé se beze stopy vypařili v ďábelském záření uvolněného jádra.

ZLO SVĚTA VERSUS DOBRO BOHA

Když otevíráme tu starobylou knihu, vypouštíme džina z láhve, jítříme staré rány. Dáváme prostor nejtěžší otázce, jakou lze položit víře: Je možné uprostřed světa plného nesmyslného utrpení věřit v dobrého Boha?

Elie Wiesel v novele *The Gates of the Forest* vykresluje scénu podivného tribunálu, který svolal rabín v koncentračním táboře: „Rozhodl jsem se,“ za-

Na konci podivného procesu byl rozsudek nad Bohem jednoznačný: „Je vinen.“

číná svou obžalobu rabín, „usvědčit Boha z vraždy. Ničí svůj lid i zákon, který mu dal na Sinaji. Mám v rukou jednoznačné důkazy. Suďte beze strachu, bez lítosti, bez předsudků. Cokoli, o co se obáváte, že byste mohli ztratit, jste už dávno ztratili. Na konci podivného procesu byl rozsudek nad Bohem jednoznačný: „Je vinen.“⁴

V době, kdy jsem byl ještě sebejistým ateistou, ptal jsem se někdy svých věřících kamarádů: Jak můžete věřit v Boha, kterého nevidíte? Jejich odpovědi byly různé, více či méně nepřesvědčivé. Odpověď nejstaršího křesťanského teologa Pavla je však jednoduchá a přímá: *Jeho věčnou moc a božství, které jsou neviditelné, lze totiž od stvoření světa vidět, když lidé přemýšlejí o jeho díle* (Řím 1,20).

To samé, pouze poněkud složitěji, s pečlivou přesností filozofa, by nám řekl i Pavlův mladší bratr Tomáš Akvinský. Své vytríbené důkazy Boha psal v době, kdy byl náš svět mladý a lidé ještě věřili svým smyslům a svému rozumu.

Boha je tedy podle tohoto starého názoru možné vidět všude. Pokud je však svět obrazem Boha, jakou povahu má Bůh?

Svět je přece poznamenán všudypřítomnou skutečností zla a utrpení. V šeru džungle, zvířecí i té lidské, silnější tvor požívá slabšího; každého při tom vede vrozená vůle přežít. Jak nás přesvědčuje pan Dawkins, toto chování určuje „sobecký gen“. Svět jako obraz Boha nás staví před nelehkou hádanku. Můžeme ji formulovat takto: Pokud je Bůh všemohoucí, nemůže být dobrý. Pokud je dobrý, nemůže být všemohoucí. Pokud není všemohoucí, není Bohem. Pokud je všemohoucí, pak stojí mimo dobro a zlo.

Tradiční západní náboženská odpověď nás odkazuje k textům biblického zjevení. Akvinského přirozený mravní zákon nahradil protestantismus svým Sola Scriptura. Nikoli v přírodě, jedině v Bibli je nám uchován skutečný obraz Boha. Bůh je dobrý a spravedlivý, i když to nevidíme – učí nás zjednodušeně pojímaná biblická tradice. Nemáme dostatek informací, abychom to posoudili. Vina za zlo nikdy není na straně Stvořitele, vina je vždy na straně stvoření. Člověk se má špatně proto, že je špatný. Kdyby byl člověk dobrý, svatý a věřící, Bůh by odpovídal na všechny jeho modlitby. Člověk by byl zdravý, šťastný, bohatý, plodný a bezpečný. Pokud Bůh na naše modlitby neodpovídá, pokud se zdá být hluchý a slepý vůči našemu utrpení, je to jednoduše proto, že jsme nesplnili podmínky. Buď v něčem porušujeme jeho zákony, nebo je naše víra

v něj nedostatečná. Zlo je tedy pouze stínem hříchu, který my lidé vrháme na dobrý Boží svět.

Tato odpověď však naši otázku pouze překrývá zbožnou iluzí. Vždyť lidská zkušenost této prostické představě tvrdohlavě protičeří. Svět, ve kterém žijeme, není královstvím spravedlnosti, dobro není odměňováno a zlo není potlačováno. Každý, kdo se odhodlá takové představě světa uvěřit, se dříve nebo později dostane do nepřekonatelných rozporů.

Před lety jedna mladá žena na kolečkovém křesle vyhlásila v kostele plném lidí: „Jsem uzdravena.“ „Jsi-li uzdravena, sestup z křesla,“ vyzval ji jeden z věřících. Nevstala, protože nemohla. Mezi sebe a skutečnost postavila víru. Dělal, co uměla, aby vyhověla „Božím požadavkům“. Umřela na kolečkovém křesle, ale do posledního vydechnutí tvrdila, že je uzdravena.

Kolikrát farář v modlitbě děkoval za zázračnou záchranu člověka po nějaké katastrofě a zároveň prosil o útěchu pro ty, jejichž příbuzní onu katastrofu nepřežili? Je možné žít v takovém protimluvu? Pokud Bohu děkujeme za záchranu života jednoho člověka, proč ho nečiníme zodpovědným za smrt jiných, které nezachránil?

Zbožnost Východu nás zase odkazuje na kosmický zákon karmy. Trpíme za špatné činy, které jsme spáchali v minulých životech. Špatné činy se hromadí jako dluh, nutí nás k novému zrození, abychom na sobě zakusili ovoce svých minulých činů a splatili tak karmický dluh. Představa zákona příčiny a odplaty nabízí jednoduché řešení. Nemůžeme přece vědět, co kdo v minulých životech napáchal. Oběti tsunami si svoji tragédii jednoduše zasloužily. Co bylo důvodem té hrůzy, nemůžeme vědět, vždyť kdo zná životopisy minulých životů všech těch obětí?

Shirley MacLaineová našla v zákonu karmy vysvětlení holocaustu. Podle ní to byla kolektivní karma židů za genocidu Kananejců. Jakou etickou sílu má takový zákon? V čem mě může zušlechťovat trest, který si dnes odpykávám za činy spáchané před stovkami let v životě, o kterém nic nevím a jehož morální a psychologické obsahy si nepamatují? Takový pokus obhájit Boha uprostřed trpícího světa vyznívá naivně a může pouze otupit naši schopnost soucitu s trpícími.

Nejvíce přímočaré je řešení ateistů: Bůh nereaguje, protože není. Nebo přesněji, to, co člověk v nerozvinutém stupni vědomí považoval za Boha, je

ve skutečnosti pouze slepá a nevědomá energie. Světu nevládne Rozum. Svět ovládá Chaos a Náhoda. Bertrand Russell to ve svém traktátu „Proč nejsem křesťanem“ zformuloval jasně:

To, že člověk je produktem příčin, které nevědí nic o důsledcích svého působení; že jeho původ, jeho růst, jeho naděje i obavy, jeho lásky a přesvědčení nejsou ničím jiným než důsledkem nahodilého hemžení atomů; že žádný oheň, žádné hrdinství, žádný vzlet myšlenek ani citů nemůže individuální život zachovat až za hrob; že všechna námaha věků, všechna zbožnost... všechna polední zářivost lidského génia je předurčena k zániku... všechno tohle, ač ne zcela bez diskuse, je natolik jisté, že žádná z filozofií, které to odmítají, neobstojí... Pouze obklopen lešením těchto pravd, pouze na pevných základech neústupného zoufalství, může být přibytěk duše bezpečně budován.²

Řešení je tedy prosté: Vzdejme se víry v Boha a vše bude jednoduché a jasné...

Svět je však složitější nežli Russellovo „království neústupného zoufalství“. Ano, svět není bílý, není však ani černý. Lidská zkušenost svědčí o realitě, ve které nepřetržitě probíhá konflikt světla s tmou. Ve světě nezažíváme pouze temno chaosu, ale i nepopíratelné záblesky smysluplnosti. Nejenom slepou iracionalitu, ale i zážitek rozumu, který proniká k poznání. Nejenom ortel smrti, ale i zážitek života. Nejenom temný egoismus, ale i projevy nesobecké lásky. I ateismus má svou hádanku: Odkud se v chaosu vzal smysl, odkud se v iracionalitě vzala racionalita, odkud se v egoismu vzala láska?

KRIZE NADĚJE

Lidským údělem je neustálá krize naděje. Jaký smysl má usilovat o dobro a poctivost? Není to všechno jedno? Nezáleží na tom, jak žiju, kdo jsem a co činím? Je naše úsilí o dobro naivní a zbytečné jako zápas Dona Quijota s větrnými mlýny? Lze vůbec žít s takovým vědomím bezvýznamnosti všech svých činů? Lze žít bez naděje? Staré přísloví říká, že naděje umírá poslední. Když umře naděje, umírá i člověk?

Co je to naděje a oč ji lze opřít ve světě plném rozporů? „Láska a pravda zvítězí nad lží a nenávisí,“ říkali jsme s Václavem Havlem v roce 1989, neseni vlnou listopadové naděje. Toto je naděje. Naděje, tolika způsoby vyjádřená v archetypálních obrazech mýtů a pohádek. Naděje znamená víru, že láska

nakonec zvítězí nad nenávisť, pravda nad lží, spravedlnost nad nespravedlností, svoboda nad otroctvím, dobro nad zlem a život nad smrtí. Pokud láska nezvítězí nad nenávisť, pravda nezvítězí nad lží, život nezvítězí nad smrtí, naděje neexistuje.

V době největší temnoty na tom nejhrůznějším možném místě objevil Viktor Frankl důležitou životní pravdu. Pravdu o vůli ke smyslu. Později na ní založil celou novou školu logoterapie. V táborech smrti, kde byli lidé redukováni na biologický odpad, čekající v šedých barácích na zpopelnění, si Frankl všiml, že existují lidé, kteří i tuto poslední děsivou část života prožívají naplno, svobodně a důstojně. Všichni tito lidé měli jednu věc společnou: byli to lidé ducha, lidé s hlubokým vnitřním životem, kteří dokázali nacházet smysl i v této absurdní situaci. Frankl, který přežil koncentrační tábor a během holocaustu přišel o oba rodiče i manželku, odpovídá na tuto zkušenost jinak než Elie Wiesel. V knize rozhovorů s Pinchase Lapidem uvádí své pozorování takto: *„Kolik lidí tvrdí, že v Osvětimi museli lidé víru ztratit! Ale to není pravda. Nemám statistiku, ale podle mých dojmů, mých pocitů, je to tak, že lidé v Osvětimi víru spíše znovu získávali a v řadě lidí Osvětim víru posílila.“*⁴³

Toto je Jób, toto je člověk a jeho osud, toto jsme my, já a ty. Toto je téma staré knihy. Na následujících stránkách se s ním budeme poctivě, a občas i poněkud mučivě, vyrovnávat.

Starověké národy věřily, že člověka od Boha odděluje Boží hněv. Moderního člověka od Boha odděluje lidský hněv. Hněváme se na Boha: Kde jsi, Bože? Jaký jsi? Ty jsi nahoře a já tady dole? Já trpím, ty jsi blažený? Já nevím, a ty víš všechno? Kde jsi? Proč mlčíš nad apokalyptickými hrůzami, do kterých jsi nás uvrhl naším narozením? Tento hněv na Boha, tak blízký modernímu člověku, je prastarým hněvem. Tato krize naděje je osudem Jóbova příběhu. Vstupme do něj. Možná v něm najdeme sami sebe, uslyšíme věci, které jsme neslyšeli a pomyslíme na věci, které nám ještě nikdy nepřišly na mysl.